

vičaja i prepoznatom udesu krvi u svakom, u tuđem, u bilo kom prostoru, ova lirika kazuje na način oprostaja, konačan i bespriziva. O udesu *crnog vjetera* koji nailazi iz *droba planinskih ponora iznenada, kao vodena bujica*, o zlu koji se, u našoj vlastitoj krvi, pomalja kao kaktaklizma, kao bespuće, kao slom, ali istovremeno i kao slavije srditih Erinja, ovaj Krnjević sad govori krto, bez ikakvog umilnog znaka, jednostavno, čak strogo u dinamici ovog čudnog sveta koji nas okružuje i kome nismo stranci, ali od koga pamtimo neuporedivo, neshvatljivo bolnije i bliže. *To je sudbina očeva*, veli Krnjević i u toj spoznaji kao da su mnoga određenja onoga što se, u strogoj simbolici, javlja, opet, kao *crni vjetar*. Među svim vetrovima koji se javljaju kao dinamični, pokretački, rušilački, ili, pak, plodotvorni elementi ove lirike, nad visokom vodom, nad jamama koje, veći, imaju okus krvi, nad mirom i sudbinom samom, nad Jadovnom, kome se, kao gorka neprežaljena uspomena javlja svuda po svetu, taj mrki pokret zraka, ali i znak panike, znak bolesti, bezizlaza, kame, stoji u podtekstu svega što se dešava, ali i svega što se može desiti nama, našim potomcima, poslednicima svakako.

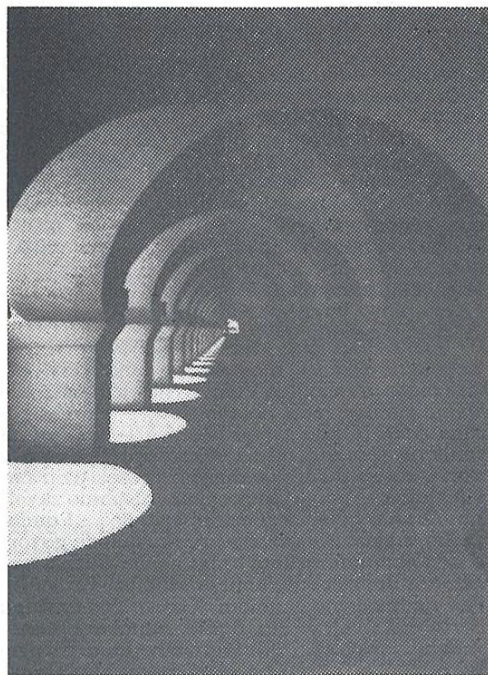
Moramo praštati, ne smijemo zaboraviti, napominje Krnjević, ali uz bitnu opasku: *Moramo zaboraviti, kako su ih bili i mučili*. Patnja, ta vaskolika imenica ove lirike, sada se, u razvejanom, ali grdno usredsređenom rukopisu javlja kao pomama, kao sama sablast moguće obnove zla. Zaborav i oprostjenje ovde se javljaju naporedno, u svesno nesvesnoj simbiozi gorkog, ali i gordog iskustva. U *Poslanici*, jednoj od inicijalnih pesama ove lirike, Jadovno i naša svekolika istorijska geografija zla javljaju se kao drugo svetlo, ponovljeno iskustvo prošlosti: *Da pohodim Jadovno, ne potrebujem, u velje jame da se uvaljujem. Čim oči svedem, pomalaju se mrtvi: o svom su se jadu zabavili*. U svetu lipa koje šume, nove, kao ono u berlinskim pesmama na poznatoj, po imenu njihovih krošnji nazvanoj ulici, i u svetu sveopšte zaboravnosti, ove Krnjevićeve pesme deinstvuju izuzetnom silinom, ne samo kao prekori, nego kao kobni prelomni časovi naše ukupne miopije. U prostorima uspomena na jame, na ta Goranova tužna ishodišta, kao da, zaista, *promjena suštastva ne postoji*. A postoji, možda, takođe kao prekora, saznanje da je *svevišnji gluv ili je nebiće*.

Autentično stvarnosti odnos sa prošlim vremenima ova lirika kazuje na način drevan, jedini koji nas prati od postanka, od tolikih opstanaka među ovim vaskolikim jamama, mrklim noćima, ratovima. Stoga dah povesma, jame, onih tananih zaboravljenih naših bugarsica koje su bugarile dramatično i uzaludno, osvaja prostore ove lirike kao svoju jed(i)nu šansu. Nesumnjivo, najneposrednija Krnjevićeva liriska emisija, ovaj *Ustuk* se u isti mah javlja kao izdvojena, ekskluzivna antologija njegovih iskaza. I moderna parafraza starinskog lirskegovora, kao ono u *Suhozidu u Tivtu*, i obračunska referencija na odnosu na *crni i bijeli vjetar* sadašnjosti, jer, ipak, prošlosti, i senazcija sarajevskih zavičajnih vidika, koji se, uvek drukčiji, pomaljuju i sa Trebevića, ali i sa Jekovca, i fenomen strepnje, metafizičke, istorijske, svakojake — sve se to sad javlja kao dimenzija onog istog prolazničkog utiska koje se je jednako, sve sem kuršuma sunca koji željno, i tragično, uostalom, iščekujemo, na svim razinama, nad svim ponorima.

O crnoj istorijskoj istini Bosne, o svijetlim zorama, o jadnom sinu i bilježima iznad grada, o kobnim pticama koje najavljuju (takode) jednu novu kaktaklizmu, o mrtvom gradu i o, negde zatvorenom, toplom srcu, niko kao Krnjević nije pevao tako bolno, prodorno, neuslišeno. Kada se, ma i samo namah, setimo pesme Lorenša Darelja i njegovih putničko nehatnih referencija na Sarajevo, koje je, po njemu, u odsustvu vlastite istorije, onda lirske podviga Vuka Krnjevića ide u red presudno novih određenja. Neugaslog pamćenja, spoznaje koja mora da opominje, ili nas biti neće.

Ipak, posle svega, a u dosluhu sa ranijim berlinskim baladama Vuka Krnjevića, utisak o novom prepoznavanju vlastite sudbine, ali i kubi zavičaja, dejstveno i superiornu vladu ciklusom *Berlin, decembra 1983*. O ukletoj zemlji njemačkoj, o Brehtu, ali i o Helderlinu i Hegelu, niko kod nas, uostalom, ne jedino kod nas,

nije pevao toliko slobodno, nemerljivo, istančano i bolno. Sudbina spaljenih knjiga, među kojima je bilo toliko i onih s potpisom Eriha Kestnera, ovde se javlja tek kao poriv. Istina crnih stvari je, dakako, mnogo bitnija, mnogo bolnija, mnogo dejstvenija: naše narikače najednom su naišle u slavnu berlinsku ulicu sa (danas) mladim lipama, a sudbina Bošnjaka, u surovom i trajlavom gastarbajterskom zbitiju na maketu Kurfirstendama. Veli Krnjević: »Bošnjaci na Kurfirstendamu kao arabeska u crkvi u Doberanu. Arabeske su prenijeli krstaši iz Carigrada u davna vremena. Bošnjaci su došli u zovima koji putuju trbuhom za kruhom.« Jedna od najtragičnijih naših savremenih pesama ispisana je baš ovde, u pomislama na Doberan i Jekovac. Sve postaje intima zlokojbe nam savremenosti u tuđini, u nepoznatom: »Vratice se moji zemljaci, zasigurno. Ili živi ili u olovnom kovčegu. Neće im se kosti ovdje rastočiti.« Krnjevićeve referencije o dijalektičkom skoku, o reminiscenciji Hegelplaca, ili, pak, one o Germaniji, prepoznatoj u uzvitlanjoj gomili na Aleksanderplacu, kada *promiče kao lada na velikim talasima*, uvek i uvek imaju grumen uspomena s ove naše njive. I upravo takav grumen raslojava, rastače, ne dopušta

životod banovic

miran san. Svejedno da li pred vraćenim spomenikom Fridriha Velikog ili pred Blaženom Djevicom u Brandenburškoj kapiji, utisak vizure, koja je u pesnikovoj krvi, najednom je tako snažan da ne mari za tzv. geografiju duha, već za duh svekolike naše geografije. Planetarne, istinite, surove, nezaboravne. Najneposrednije Krnjevićeve pesme nisu posvećene ni mrtvima ni živima. Njihov proosećan i odbolovan govor samoće, umira, ustuka, posvećen je onima koji dolaze.

Krnjevićeve rane pesme o Čabriniću i o Principu zasnovala su, u biti, čitavu jednu struju njegove lirike, i to još pre tridesetak godina, još daleke već 1956. Tako je, posmatrano formalno i iznutra, put te lirske struje unekoliko nastojao da u prevažnim tajanstvenim tačkama, a u osnovi, ipak, na većitim demarkacijama čovekovog sna o slobodi i pobuni, izdvoji jedan u osnovi hroničarski part. Kao jedinstvo. Kao gnezu misleće, vlastite pesme. Referencije jednog tako izrazitog pesnika ponora, kakav Krnjević svakako jeste, dramatično pokazuje kako njegove najnovije pesme ni slučajno nisu bez prošlosti. Baš naprotiv, ovaj njegov lirske put kojim se putovalo od Čabrinića i Principa, zavičajno naznačenih kao martiri slobodnog uverenja i poverenja, uostalom i savesti, od Palaha do Dučeka, datiranih tragičnim svečanostima o subjektivnom, velimo, taj njegov lirske put i te kako pokazuje da je popularnu, a, zapravo, sasvim mladu, svoju pesmu *Berlinsku sagu o knjizi* ostvarila tvrdokorna, negovana svest jednoga od onih naših pisaca koji se ne prepušta lagodnom i banalnom ko-

mentarisanju stvari i sudbina. Prigodnost, posmatrana u jednostranom, svakodnevnom, frivolnom ruhu, na ovim stranicama ne postoji nikako. Sve se, baš u obrnutom smislu, javlja kao unutarnja logika, kao san koji je bolno, decenijama dug, odsanjan, *umesto* onih koji su bili (i postali) žrtve. Uostalom, u kategorijama tzv. istorijskog vremena, Krnjević se inspirisao narugao svetinjama ustoličene, građanske hagiografije. Ovde je, u isti mah, sve tako blisko i životu i smrti, i pomami radanja i farsu umiranja. I sve je u isti čas umilno i nesklono, čas blisko zavičajnom pejsažu, čas objektivizirano ledenom pruskom klimom. Onaj Čabrinićev »crni kišobran koji se zateže na vjetru i kupka krvi otkrinite« tako se, nenadano, bar za trenutak, razvio nad ukupnom našom sudbinom, i sudbinom knjige, izgužvanom, prezrenom, u nekadašnjoj »dalekoj zemlji Pruskoj«. I kao što je »topli pepeo zaborava« za tren prepio jednu drugu javu Gavrila Principa, tako se, u onom paklenom ognju Gebelsove lomače, na kojoj dogorevaju slova i imena, i još toliko uspomena slobode, sve iskazuje u totalitetu bezumlja, istančano, i utoliko bolnije videno i upamćeno. Uvek na toj opasnoj ostrici brijaja, na sečivu noža, ova lirika pokazuje bar dve strane čarolije ovoga našeg opakog i rashlađenog sveta, kako je već bilo rečeno. Pruska, stoga, postaje simbolično podneblje, krvava trpeza: *s krvi ručak, a s krvi večera*. Sve je deljivo, neartikulirano u tom očaju fizike: dva brata gledaju se preko tog berlinskog zida, koji stoji kao krivac, u strofama ove lirike, a Jan Palah, upravo stoga što prepoznaje da sve što voli događa se u ovom svetu i sve što se njemu veoma ne dopada takode je u tom istom životu, odlučuje da ode. Kao tamna, nezaboravna margina noći, ta odluka je, ne samo u ovoj pesmi, postavljena kao kontrapunkt. Kao istina koja se ne dokazuje. Kao naličje tog opakog plamena koji sve prži i kome se sve ugiba.

Nedavno, u *Zlim i drugim mislima* Pola Valerija, u prevodu Kolje Mićevića, moglo se i kod nas pročitati sledeće: »Srećni narodi nemaju istoriju. Iz čega proizlazi da bi poništenje istorije učinilo narode srećnijim. Najmanji pogled na događaje ovoga sveta dovodi do istog zaključka. Zaborav je blagodat koju istorija želi pokvariti. Nema ničega u istoriji šta ljude može podučiti mogućnosti da žive u miru. Nego se protivno iskustvo izdvaja iz nje — i čini da verujemo u njega.« Tako kaže Valeri. Ali ovako, u obnovi istorijskog pogleda na tzv. prošlost, Krnjević, parafrazirajući Kestnera, koji »osobno bijaše nazočan« tom sramnom činu kada »knjige bez zastoja zamica u vateru«: *Mišljaše li Goran, spominjuć se krvi, da se tu nije moglo raditi o zabludama; jasnije iz same stvari: iz karaktera naroda*. Simbolično, posle ove *Berlinske sage o knjizi*, Krnjević je — u knjizi *Put putuje* (1986) — objavio pesmu *Pomračenje*, u kojoj, u cesarijevskoj asociaciji, »ptica u letu puštena svojoj nesvestici«, osluškujе šum smrti. Ovde se bolu prilazi bespovratno, za čitav život, dok sunce, zapravo, *vene neprestano*. Fenomen ospiranja ovde je sugerisan kao miris raspadanja. Sve je nadrelano, a u prozivci nad iščezlom svetlošću nema kajanja. Ima tragova života neporočnog i notonjeg, u sveopštoj pomami zla. Tajanstvena tačka ovde se postavlja iznad nas. Kao u ranim romanima Albera Kamija. I sve što je, kao poslednji dah i, u isti mah, kao poslednja pouka još naznačeno ovom knjigom, svakako je u znaku rasapa, izgubljenosti, martirstva čoveka pod zvezdama koje nikako ne zalaze, ali koje nas previdaju bar zadugo, a zapravo i te kako kratko trajanje. Tamne zvezde.

Baladično trajanje Krnjevićevog lirizma podrazumeva, opet, bar dve mogućnosti, već po pravilu, dva oblića: ono smrtno, i ono životno, i očajnički porozno, poražavajuće, odvojeno. Pesma je za Krnjevića svedočanstvo koje se bezmalo samo ispisuje od elemenata bola, izgubljenosti, očaja, zla, pobune. Sve se složilo u nesklonost okolnosti koje su u isti mah i jedina naša umilnost, naš svakodnevi, mihaljevski usukani i izbeumljeno izgubljeni život. Bez patetike, ali s elementarnom potrebom za verifikalom, ovi stihovi, koji su nalik na krik, pomeraju tradiciju naše geografije bola silno unapred, ostavljajući mogućnost spiralnog našeg trajanja, solilokvija posle svih iskaza noći. Na strani jedinstvenog osećanja za traumati-

